

НЕОБХОДИМОСТТА ОТ КОМПЕТЕНТНОСТЕН ПОДХОД ПРИ ОБРАЗОВАНИЕТО НА УЧАЩИТЕ – ВАЖЕН ОРИЕНТИР В ПОДГОТОВКАТА НА СТУДЕНТИТЕ

Галя Бонева

Съвременните обществени промени поставят важни задачи пред образованието. Все по-наложително става да се определят нови приоритети в образователните дейности, провеждани с учащите се в училище, а и по отношение квалификацията на техните преподаватели. За да се определят основните параметри на подготовката за професионална дейност на студентите, готвещи се за учители, трябва да се направи анализ на връзката между компетентностите на студентите за извършване на педагогическа дейност в училище и съвременното състояние на образователната реалност. Нужно е да се анализират и очертаващите се тенденции в развитието на образователните процеси, чиито проекции ще се проявяват по-активно в следващите няколко години. Има се предвид каква е съвременната образователна практика, какви компетенции определят успешната педагогическата дейност и съответно какви компетентности трябва да имат студентите, подготвящи се за учители, за да могат да се включат “в това занятие” (14).

Насочването към този интегрален анализ налага да се търси отговор на следните въпроси:

1. Каква е новата образователна парадигма? Какви са предизвикателствата пред образованието днес, какви са перспективите за следващите години? Това има съществено значение, тъй като днешните студенти реално ще започнат работа в училище след години, след приключване на обучението си във ВУЗ.

2. Какъв модел на професионалист е необходим – основни съдържателни и структурни параметри, съобразно потребностите и очакванията (обществени, личностни), а и съобразно наличните ресурси на средното и висшето училище?

3. Каква да бъде подготовката на студентите във висшето училище, на какво да се заложи сега, за да бъде тя релевантна на промените в образованието в най-общ план и по-конкретно на очертаващите се нови реалности в образователната практика.

Следователно става ясно, че педагогическата подготовка на студентите във ВУЗ трябва да бъде в съответствие с новите научни постижения във висшето и професионалното образование, да отговаря на съвременните потребности на училищното обучение и възпитание, и в същото време да бъде съобразена с динамиката в студентските интереси, потребности, очаквания. Това трябва да бъде подготовка, която да осигурява в единство както професионалното, така и личностното развитие на студентите във ВУЗ.

Какви са новите образователни подходи, определящи основните параметри на педагогическата дейност на учителя и опитите за нейното усъвършенстване?

1. Най-общо съвременната концепция в образованието е с ориентацията не към достигане до обученост на ученика, а към образование, характеризираща го като човек “обладаващ цяла система от знания, умения, определящи индивидуалното му възприемане на света, готовност за творческо преобразуване на действителността на основата на личностно-значими ценности и вътрешни установки” (1, 67). В тази връзка могат да се споменат схващанията на българските учени И. Марев и И. Иванов, които в последните десетина години се застъпват за парадигмата на новия модел, “чрез извършване на прехода от обучение – усвояване към учене – изследване” (11, 67).

2. Както посочват съвременните педагози и психолози, основният проблем в образованието сега е свързан с кризата на парадигмата, основаваща се на модела “знание – умения – навици”. При досегашните образователни подходи, педагогическата дейност се е разглеждала с приоритетите на нейната информираща функция. Това положение е било в съответствие с исторически утвърдените форми, методи, средства на обучение (класно-урочна система, центрираност при управление на образователните процеси, при организацията на училищната среда). Сега акцентите се пренасочват от информиращата към стимулиращата, мотивиращата функция на педагогическата дейност, към диагностика и прогнозиране на тенденциите на личностното развитие на ученика. Това се определя в съответствие с новите модели за личностно развитие, които са насочени към формиране у учащите се на такива важни качества, необходими за нашето динамично съвремие като: адаптивност, отвореност, комуникативност, гъвкавост на мисленето, нестандартност, творчество. Именно тези качества са свързани с динамичната обусловеност на многопосочни включвания в различните образователни и житейски ситуации (бърза преходност на идеи, ситуации, условия, средства).

3. Друг, особено важен проблем, е свързан с експоненциалното развитие на науките и наличието на огромно количество информация. Трябва да се има предвид, че тази информация бързо остарява, т.е губи своята актуалност. Това води до отпадане на необходимостта да се дават много знания, да се натоварва паметта на ученика с истини, които редица автори определят като “за запас” (4, 8). Сега е по-важно да се формират у учащите се умения за непрекъснато **обновяване на оперативната част на своя опит**. Няма нужда от доказване, че знанията са важни, те са базовата характеристика на всички компоненти на личностните структури и съответните активности, но това не може да продължава да бъде най-важният приоритет в образованието. Знанията по-скоро трябва да се разглеждат като средство за развитие на индивидуално-личностните особености на учащите се в съответствие с техните потенциални възможности, а и съобразно динамичните изисквания на външната образователна и социална среда.

4. Засилване на ценностните аспекти на обучението (внимание към аксиологически измерения на образователните дейности). В тази посока са схващанията на един от известните психолози П. Пидкасисти, който извежда като един от основните педагогически принципи **ценностният**. Авторът има предвид създаване в образователната среда на условия за утвърждаване на ценностните позиции, за формиране и изява на ценностните ориентации на учащите се, за стимулиране на общото им ценностно развитие по посока на общочовешки, общонационални, групови, индивидуални ценностни ориентири (16, 493). Следователно може да се отбележи, че идеите за засилващата се роля на гражданското образование (възпитание, обучение) на учащите се придобиват все по-голяма актуалност.

5. Насочване към интерактивно обучение, характеризиращо се с взаимодействие, взаимовлияние, с интензивно общуване, сътрудничество, съпартниране в решаване на учебните задачи, зададени от учителя и възприети от учениците или формулирани от самите ученици (с помощта на учителя или самостоятелно). Това е свързано с приемането на ученика като реален субект при образователните дейности. Става наложително да се преодолеят утвърдените в училищната практика императивни подходи, характеризиращи се с въздействие, влияние, налагане на волята на обучаващия върху учащите. Учениците не могат да се приемат като обекти на дейността и подчинена страна във взаимоотношенията. Те са реални субекти и тази субектност трябва да се утвърждава и стимулира. В условията на демократизация и хуманизация на обществото, а и на

образованието, целта е да се създадат оптимални възможности за формирането на субект-субектни отношения в училищното пространство. Ученикът трябва да се превърне в реален субект на образователното си развитие чрез умелото съчетаване на преднамереното ръководство от другите, “значимите други”, със собствените му усилия по посока на достигане на прогресивни изменения, съобразно индивидуалната му образователна траектория.

6. Насочване към приоритети в образованието, основаващи се на принципите за цялостност, субектност на индивида, на по-добро открояване на индивидуално – ценностния подход. Целта е в процеса на обучение ученикът **да бъде стимулиран да мобилизира своя личностен потенциал** за решаване на многообразните образователни и възпитателни задачи.

7. Какви са приоритетите в областта на съдържанието на образованието (кърикулума). Основната идея е учебното съдържание, което се включва за изучаване от учащите се, да се разширява не толкова в количествено, а да се прецизира в качествено отношение. Има се предвид преодоляване на предметната обособеност на познанието и **търсене на нови интегративни възможности**. Все по-ясно става, че съдържанието на обучението трябва да се определя не толкова от научно-предметни области, **а от дейности**, представени в различни области, например – познавателна, комуникативна, ценностно-ориентирана, естетическа и др. (4, 9) Следователно при реализиране на образователната дейност следва да се търсят практико-приложните аспекти на познанието. Необходимо е в съдържанието да се включват области, които са личностно-значими за ученика, за неговия напредък в ученето и в живота. По този начин особено важно става ориентирането на учителя и ученика в социалния и индивидуалния контекст на учебното съдържание и отчитане на връзката на собствения опит на учащия се с този, който систематизирано се представя от учителя.

8. На ниво европейско образователно пространство се поставя задача към нашата образователна система по-бързо да се ориентира към приоритети, свързани с личностното развитие, към стимулиране и разгръщане на личностната сфера на учащия се. Творческите търсения на специалистите сега се насочват към изясняване на параметрите и обосноваване продуктивните подходи на личностно-ориентираното образование. Поставя се задача значително по-бързо новите научни подходи да станат надеждна опора в работата на педагозите, които сега се занимават с дейностите по обучението и възпитанието на учащите. При такава ориентация на обучението става необходимо непрекъснато да се изучава и **използва личният опит на ученика**

като компонент на съдържанието на образованието, а също и на специалните средства за подбор и разработването му (пак там, с. 9). Идеята е този личен опит да се вплете в предлаганите нови структури на познавателен опит от учителя и по този начин да се получи своеобразен познавателен синтез, обогатен с личностната значимост на дейностите и мотивиращ успешното учене и постиженията на учащите.

9. При провежданите експерименти в образованието все по-добре се изявява предимството на обучение, водещо към личностна самоорганизация, към натрупване на диалогичен опит, към личностна свобода и адаптивност, към активност и мобилност при педагогическите взаимодействия. Всъщност може да се отбележи, че това е възраждане на най-доброто от идеите на педагозите-реформатори: М. Монтесори, С. Френе, О. Декроли, Р. Щайнер, П. Петерсон, В. Сухомлински, Ш. Амонашвили, Х. Плакроуз и др.

На въпроса как да се модернизира образованието на компетентностна основа, известният руски психолог Б. Елконин отговаря, че **трябва да се задава ситуация на "включване"**. Авторът има предвид оценка на ситуацията, проект на действителността и отношенията, които изискват тези или други решения. Според него такова обучение се отличава от типа "запомни и отговори". При този нов подход ученикът трябва да осъзнае постановката на самата задача, да оцени новия опит, да прецени наличните си ресурси, да контролира ефективността на собствените си действия. **По този начин основа на съдържанието на образованието става не е толкова знанието, а сложна културно дидактическа структура – цялостната компетентност на ученика** (4, 10).

Следователно може да се отбележи, че съдържанието на образованието в съвременните си измерения се ориентира към по-пълноценно **използване на собствения опит и придобиване на нов опит**, решаване на проблеми, усвояване на ключови компетентности, отнасящи се за много социални сфери, функции, социални роли, позволяващи именно така необходимата адаптивност, мобилност и вариативност на решенията, съобразно бързо променящите се реалности. Основната характеристика на този подход е, че се усвоява не готовото знание, което е предложено за усвояване (в учебника и от учителя), а се **проследяват условията за създаването на това знание**, за неговото оценяване, съобразно личностните възможности на ученика за овладяване и съответно като проекция разбирането на неговата стойност за индивидуалното развитие. При този подход ученикът **става съучастник** в

образователните дейности и на основата на своите добре стимулирани и развити рефлексивни възможности започва все по-добре да контролира индивидуалното си придвижване напред.

Важна особеност на новите образователни стратегии е разбирането, че учебната дейност периодично следва да приема изследователски и практико-приложен характер, че самата тя трябва да стане предмет на усвояване.

Личностно-ориентираното обучение изисква ученикът да идентифицира проблеми, да придобива навици за изследване, да приема известни, а и да създава нови технологии за получаване на продукта.

При традиционното обучение учебното знание е предназначено за запомняне или възпроизвеждане или най-общо казано, за получаване на друго знание по логичен и емпиричен път. При компетентностния подход към подготовката на учащите става “апробиране от ученика на различни модели на поведение в дадена предметна област, избор на тези, които в най-голяма степен съответстват на неговия стил, претенции, естетически вкус и нравствен опит” (4, 12). Следователно при този подход компетентността, в най-общ план, се представя като сложен синтез на когнитивни, предметно-практически системи и личен опит (4, 12).

Въз основа на новите образователни ориентации става ясно, че ученикът трябва не само да усвоява знание от различни научни области, но и да бъде подготвен за работа в различни сфери на дейност в практиката (в контекста на училищните и социалните ангажименти).

Според повечето съвременни специалисти, новите учебни програми могат да се определят като надеждни, ако представят “адекватни структурно-моделиращи технологии и контролно измерителни материали” (пак там, 12). Същото важи и за разработването на учебниците и методическите помагала, свързани с обучението в съответната предметна област и училищен етап на образователната система.

Реализирането на тези нови стратегии изисква при осъществяването на образователните дейности специално внимание да се отделя на **формиране механизмите на рефлексия у учениците**. В процеса на своеобразно вглеждане в себе си и собствената дейност, както и в очакванията на другите (съученици, учители, родители, значими други) учениците се научават и започват постепенно да управляват своето познавателно и социално развитие. Тези приписвания, проекции, интроспекции се проектират върху самооценката и допринасят за успешното учене, а и за удовлетвореността от извършваните дейности. В тази връзка все по-наложително става учениците да се научат да

тестираат ситуацията и собственото си поведение и в съответствие с ценностно-смислови установки, да правят избор и да обосновават избора начин на решение, съобразно предварително зададени измерения на очакваните резултати (пак там, с. 13).

При реализиране на образователните дейности трябва да се поставят задачи с актуални и перспективни значения. В последните години все по-актуална става идеята за “адаптивно и генеративно обучение”. Смята се, че трябва добре да се определи съдържанието на генеративното обучение и да се осигури връзка с актуалното, т.е. това, което е в настоящето. По същество това е актуализиране идеите на руския психолог Л. Виготски за двете зони на развитието (зона на актуалното и зона на близкото развитие). Смята се, че обучението трябва да бъде ориентирано към зоната на близкото развитие, че то трябва да води развитието, да създава противоречия, които трябва да бъдат преодолими, учебните задачи да бъдат с “посилна трудност”. Преодоляването на затрудненията трябва да тласка напред развитието на ученика в познавателно, емоционално и социално отношение.

До ценни обобщения достигат в изследванията си редица руски автори А. Орлов, И. Федотенко, И. Туревский, които посочват, че съвременният образователен процес сега интегрира следните компоненти:

- аксиологичност – развитие на ценностните ориентири, хуманистична ориентация на образованието;
- когнитивност – познавателна насоченост, развитие на познавателните процеси на ученици и студенти;
- операционалност – технологична организация, алгоритмизация;
- валеологичност – насочване към здравословно целесъобразни технологии на обучението (15, 59).

Посочените основни принципни положения трябва да се имат предвид при определяне на най-важните параметри на професионалната дейност на учителя и нейното разгръщане в училищното пространство. Следователно настъпват промени във водещите функции на учителя, които могат да бъдат очертани най-общо по следния начин:

- преместване на акцентите от преподаването към ученето на ученика. Следователно информационната функция (презентационната) постепенно изменя своите измерения и придобива нови ориентири;
- засилване на ролята на мотивиращата, стимулираща функция, за да може учениците да изявят по най-добър начин своите потенциални възможности;

– засилване ролята на диагностичната функция, което осигурява на учителя възможност да се ориентира непрекъснато в напредъка на учениците и съответно да целенасочва процесите, съобразно прогнозите за тяхното развитие;

– изиявяване в по-голяма степен на функциите на фасилитатор, аниматор. Особено важно е изискването за разгръщане на интензивната функция на учителя.

– изменения в контролно-оценъчната функция по посока на по-добро съчетаване с мотивиращата, стимулиращата, диагностичната, а и някои други.

– промени в организаторската функция по посока на отвореност към използване на най-разнообразни форми за обучение (урок, групов дейност, дейности по избор, дейности по интереси, работа в центрове, семинар и др.), на форми за организация на взаимодействията (индивидуална, групов работа, работа в диади, работа в екип, тренинги, ситуации и др.);

– Насочване към по-рационално използване на “активни методи”, осигуряващи активното учене на учениците. Например: беседа, дискусия, брейнсторминг, асоциативни методи или похвати, проективни методи, ситуации, ролеви игри, самостоятелна работа на учениците (разказ, съчинение, преразказ, есе), решаване на казус, инцидент, отговор на проблемен въпрос, метод на проектите, и др.)

Направеният анализ разкрива посоката, в която могат да се интерпретират и моделите, насочени към формиране у студентите на професионално-педагогическа компетентност при подготовката в съответната специалност във ВУЗ. Необходимо е те да получат подготовка, релевантна спрямо тенденциите в усъвършенстване на образователните дейности в съвременното българско училище.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. *Абдулина, О., Н. Загрязкина.* Педагогическая практика студентов. М., 1989.

2. *Анохина, Г.* Личностно адаптированная система обучения. М., Педагогика, 2003, № 7.

3. *Байкова, Л.* Подготовка будущего учителя начальной школы к диагностической деятельности. М., Педагогика, 2004, № 2.
4. *Болотов, В., В. Сериков.* Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе. М., Педагогика, 2003, № 10.
5. *Бурбергер, Фр.* Образовательная политика и модели на учительскую подготовку в Европе. – Открытое образование, № 5–6, 1992.
6. *Введенский, В.* Моделирование профессиональной компетентности педагога. М., Педагогика, 2003, № 10.
7. *Кукушин, В.* Введение в педагогическую деятельность. Ростов-на Дону, Март, 2002.
8. *Латюшин, В.* Антропоцентрированный подход к профессионально - педагогической подготовке будущего учителя. М., Педагогика, 2003, № 9.
9. *Макарова, Л., И. Шаршов и др.* Моделирование системы повышения квалификации преподавателей педвузов и колледжей. М., Педагогика, 2004, № 3.
10. *Марев, И., И. Иванов.* От обучение усвояване към учене – изследване. – Педагогика, 1995, бр. 4.
11. *Мерджанова, Я.* Аксиологически равнища на професионалната подготовка. – Педагогика, 2004, № 3.
12. *Мерджанова, Я.* Методи и форми на професионално обучение в тяхната съотносителност. Педагогика, 2003, № 7.
13. *Жуков, Ю и др.* Методы практической социальной психологии. М., 2004.
14. *Миленкова, В.* Учителят. Социологически портрет. С., Образование – ООД, 1997.
15. *Орлов, А., Е. Исаев, И. Туревский.* Динамика личностного и профессионального роста студента педвуза. М., Педагогика, 2004, № 3.
16. *Пидкасисты, П.* Педагогика. М., 2004.
17. *Равен, Дж.* Педагогическое тестирование. М., 1999.
18. *Современная дидактика.* Учебник для вузов. А. В. Хуторской. Санкт-Петербург (Москва, Харьков, Минск), Питер, 2001.

НЕОБХОДИМОСТТА ОТ КОМПЕТЕНТНОСТЕН ПОДХОД
ПРИ ОБРАЗОВАНИЕТО НА УЧАЩИТЕ – ВАЖЕН ОРИЕНТИР
В ПОДГОТОВКАТА НА СТУДЕНТИТЕ

ГАЛЯ БОНЕВА

Резюме

В статията се анализират новите приоритети в подготовката на студенти във висшето училище и по конкретно на тези, които предстои да се реализират като начални учители. Очертават се тенденциите в развитието на образователните процеси, в съответствие с новата образователна парадигма, основана на компетентностен подход. Прави се опит да се отговори на въпроса каква да бъде подготовката на студентите, за да бъде тя релевантна на новите обществени потребности, изискванията на образователната практика и в същото време да бъде съобразена с динамиката в студентските интереси, очаквания.

FOR THE NECESSITY OF COMPETENCE APPROACH TO
THE EDUCATION OF THE PUPILS – AS REFERENCE POINT IN
THE PREPARATION OF THE STUDENTS – FUTURE TEACHERS

GALIA BONEVA

Summary

In the research are analyzed the new educational priorities and the necessity of adequate preparation of the students towards trends of the development of the educational process.